

sense pensar que és una part transcendental de la vida. Com es podia veure sobre algunes de les tombes del nostres cementeris, els difunts, representats sobre unes rajoles per una calavera amb dos ossos creuats, ens recordaven a tots amb un macabre somriure la gran veritat inexorable: «Como me ves, te verás, y como te ves, me he visto».

JOAN CASTAÑO

M. Josep CUENCA, *La connexió i els connectors. Perspectiva oracional i textual*, Eumo, Vic, 2006, 222 pp.

En tots els camps del saber es publiquen de tant en tant obres de referència, que fixen un abans i un després perquè plantegen una qüestió problemàtica amb encert, profunditat, coherència i —aquest darrer tret hi és del tot imprescindible— amb una bona dosi de gosadia. La proposta final és tan rodona que a partir de llavors resulta impossible escriure sobre aquella qüestió, encara que arribi a ser amb una opinió divergent, sense referir-s'hi (un exemple clar d'aquesta mena de treballs entre nosaltres són les cèlebres nou converses sobre *per* i *per a* de Joan Coromines).

Aquest és el cas, sens dubte, de l'obra que avui ens ocupa —juntament amb els treballs immediatament anteriors de l'autora sobre la connexió i els connectors, i especialment sobre la connexió textual. M. Josep Cuenca ha aconseguit bastir al llarg dels anys un edifici complex que abraça el conjunt de la sintaxi de la llengua, una construcció plena de matisos i d'interconnexions significatives que culmina en l'esforç categoritzador de la *Sintaxi fonamental* i en la claredat descriptiva del capítol «Els connectors textuais i les interjeccions» de la *Gramàtica del català contemporani* dirigida per J. Solà *et alii*.

De fet, els interessos de l'autora es mostren des de l'inici en la seva tesi doctoral *Les oracions adversatives*, que ja conté el germen de moltes de les qüestions de l'obra que ressenyem. L'estudi del *però*, un dels mots gramaticals més usats i productius tant en la llengua oral com en l'escripta, conjunció i connector parentètic, connector oracional i textual, peça central de la teoria de l'argumentació i situat gramaticalment entre la coordinació i la subordinació, en el terreny de la interordinació, és el gresol i el botó de mostra de tot el que havia de venir després. A aquest interès per les zones frontereres de les unitats lingüístiques s'hi afegeix amb el temps una productiva intersecció amb

la lingüística cognitiva, que dona cos a una formulació teòrica brillant. Poques vegades pot dir-se amb tanta justesa que una trajectòria investigadora sigui tan coherent.

D'altra banda, és admirable com l'autora és capaç d'emmotllar la complexitat dels fenòmens a un discurs tan clar, tan ben dosificat, tan didàctic i amb tant de mètode, pas a pas, detallat en les llistes, sintètic en els quadres, potent en la teoria i matisat en l'anàlisi particular. I, a més, basat en un corpus de textos reals, lluny d'entelèquies porugues, amb la valentia d'acarar el llenguatge efectivament usat. En resum, una obra del tot encertada, interessant per a l'expert i informativa per a l'estudiant, i redactada amb una prosa científica expositiva de factura impecable.

El llibre que ressenyem s'estructura en sis capítols. El primer («La connexió com a mecanisme de cohesió»), de caràcter introductori, presenta i defineix la connexió respecte de l'altre gran mecanisme cohesiu, la referència, i n'estableix els tipus. El segon («Els connectors») es dedica a definir els connectors i n'aborda el primer grup, les conjuncions. El tercer («Els connectors parentètics») està destinat a aquesta unitat especial, el segon tipus de nexes, que té una centralitat indiscutible en la proposta global de l'autora. El quart («La composició oracional») i el cinquè («La connexió textual») aborden els dos àmbits de funcionament dels connectors, per sobre i per sota del límit oracional, respectivament. I el sisè («Connexió i connectors») rebla el clau amb la justificació teòrica des del punt de vista de la lingüística cognitiva d'alguns dels conceptes i de les unitats postulades.

Les idees fonamentals de l'enfocament que M. Josep Cuenca desenvolupa en la seva obra són les següents:

1. La *connexió* és una relació que abraça des de la subordinació oracional amb nexes no semàntic —la conjunció *que*—, en un extrem, fins a l'ús de les interjeccions metalingüístiques com a connectors pragmàtics, en l'altre, amb tot un ventall de construccions i unitats intermèdies de menes diverses. En aquesta concepció integradora, la composició oracional i la connexió textual són bandes contigües d'un mateix fenomen.

2. La *gradualitat* és, a partir dels postulats de la teoria del prototipus en lingüística cognitiva, un principi fonamental en la delimitació de les categories. Així, els problemes taxonòmics tradicionals en la composició oracional queden resolts per un tipus intermedi de relació entre oracions, la interordinació, amb una definició categorial que s'allunya del model de condicions necessàries i suficients. I el mateix estil de definició s'aplica al cas dels connectors parentètics.

3. La *connexió textual* és una funció desenvolupada per tres menes de mots gramaticals: les conjuncions, els connectors parentètics i algunes interjeccions. Les conjuncions, dedicades prototípicament a la composició oracional, actuen com a connectors textuais de manera menys habitual. Els connectors parentètics són la categoria central en la connexió textual. I les interjeccions són pròpies del discurs oral i afegeixen a la funció connectiva diversos valors afectius i modalitzadors.

4. Els *connectors parentètics* són postulats com una nova categoria gramatical, caracteritzada pels trets següents:

a) Tenen un caràcter apositiu, parentètic, sempre entre pauses o amb els signes de puntuació equivalents (*són col·legues i, tanmateix, enemics...*).

b) Provenen d'adverbis, de sintagmes preposicionals i d'estructures predicatives (*efectivament, ara, de fet, en tot cas, o sigui, no obstant això*).

c) Quan estan formats per més d'un mot, estan fixats estructuralment, no admeten variació morfològica ni complements (*és a dir? *són a dir; *és a dir ràpidament; *és a dir quatre paraules*).

d) Adopten un significat unitari de tipus connectiu i perden el seu significat originari no gramaticalitzat (*ho van donar per cert? per cert, quan vindreu a casa?*).

e) Són sempre prescindibles sintàcticament, és a dir, no desenvolupen cap funció sintàctica dins de l'oració que els conté i de la qual no són constituents (*[...] vull dir, això no té cap importància = [...] això no té cap importància*).

f) En la composició oracional, es poden combinar amb les conjuncions en la funció de matisadors semàntics (*li van donar el premi i, a més, li van augmentar la dotació econòmica*).

g) La majoria tenen mobilitat posicional dins de l'oració que els conté, tot i que tendeixen a aparèixer a l'inici (*Per tant, l'acord no era, (per tant), la solució més viable, (per tant)*).

h) Exerceixen la funció connectiva tant al nivell oracional com al textual, si bé aquest darrer és el seu àmbit prototípic.

i) Són el resultat d'un procés de gramaticalització que els transforma des de la categoria d'origen fins a la de connector parentètic, i molts constitueixen un pas intermedi del procés que ha portat a la formació de moltes conjuncions (*PER HOC > per (ai)xò > però*).

L'interès central de M. J. Cuenca és la consideració gramatical dels connectors, i en aquest deler arriba a filar molt prim, tot distingint amb proves sintàctiques i semàntiques els connectors parentètics d'altres unitats com les conjuncions, els adverbis, els sintagmes preposicionals, els díctics textuais, la connexió lèxica i la connexió pragmàtica. La perspectiva àmplia i la capacitat de l'autora per a argumentar cada adscripció i cada distinció en relació amb el conjunt dels altres elements donen al seu treball la solidesa pròpia de l'observació madura, complexa i matisada.

La nostra revisió podria acabar perfectament aquí, ja que l'obra objecte de la nostra anàlisi és molt completa. Des de la nostra còmoda posició de ressenyador, però, ens permetrem de debatre sobre alguns aspectes, no tant per qüestionar-ne la validesa com per fer-hi alguna aportació més enllà de la mera descripció del treball i dels elogis ben merescuts que li hem dispensat. Alhora, els punts que assenyaem a continuació són sobretot la demostració de l'interès que l'obra pot suscitar i de la mesura en què ens ha empès a reflexionar-hi. Són l'expressió en veu alta dels nostres dubtes més que de les nostres certeses, oferts a continuació en sis breus comentaris.

1. Els termes *sintaxi textual* i *sintaxi supraoracional* (pp. 12 i 142) podrien resultar confusos, ja que habitualment es reserva el terme *sintaxi* per a les relacions estructurals dins de l'oració. Emprar el mot *cohesió* per a tot el que hi ha per sobre i per sota de l'oració s'aparta del que varen fixar els creadors del concepte (Halliday i Hasan), però és molt més habitual i sembla més assumible que fer-ho amb el mot *sintaxi*. A parer nostre, aplicat al nivell textual o discursiu només podria usar-se en un sentit metafòric, a l'estil de les expressions típiques de la semiòtica com ara *sintaxi de la imatge* o *sintaxi de la narració*.

2. La consideració, en el text escrit, que una oració s'acaba on hi ha punt i seguit o punt i a part és molt clara, però sembla poc sistemàtica (= del sistema). No hi ha dubte que pot ser una solució pràctica per a determinades recerques —aquest ressenyador mateix l'ha emprada en més d'una ocasió—, però des d'un punt de vista teòric hauria d'haver-hi algun criteri més sistemàtic per a definir-ho. Sobretot, tenint en compte que la fixació del final de l'oració resulta crucial per a delimitar la composició oracional de la connexió textual. Per a la llengua oral, de fet, emprem un criteri fonamentalment sintàctic, atès que l'altra unitat que hi trobem, la unitat entonativa, planteja també problemes d'envergadura.

3. La classificació minimista dels connectors textuais, en pocs apartats, és efectivament millor que les opcions de llargues taxonomies que presenten altres autors.

Hi ha, però, un apartat dels quatre que l'autora proposa que no sabem veure com a independent. Es tracta del dedicat a la *disjunció*, que té tres subapartats (reformulació parafràstica i no parafràstica, exemplificació i resum), que a parer nostre tenen un caràcter més additiu que disjuntiu. És cert que la conjunció *o* en usos d'equivalència (p. ex., *el paludisme o malària*) conserva sempre un matís de contraposició, però sembla que la funció principal que té és l'equiparació del segon terme amb el primer —i potser encara més en els usos discursius.

4. La proposta dels connectors parentètics com a nova categoria gramatical —de fet, es plantegen com una subcategoria dels nexes— és, com ja s'ha vist, un dels punts forts de l'obra. L'autora mateixa assenyala que la majoria de tractadistes no s'aventuren a endinsar-se en els problemes d'adscripció gramatical i generalment els consideren una classe especial d'adverbis i locucions adverbials conjuntives o pseudoconjuntives. La mesura de la gosadia i de l'empenta de M. J. Cuenca la donen les paraules de J. Portolés en la seva obra sobre les mateixes unitats en llengua castellana: «Se trata, sin duda, de unos adverbios muy peculiares y este hecho podría justificar la creación con ellos de una nueva clase de palabras. ¿Cuál es el motivo de que no lo haga? Simplemente, la prudencia. [...] Digamos, pues, que son adverbios y añadamos después propiedades que los distinguan del resto de los miembros de esta clase de palabras». Potser sí que n'hi hauria prou a considerar-los adverbis —la posició conservadora és sempre la menys arriscada, i sobretot la més còmoda—, i que els connectors parentètics poden semblar poc definits, com una categoria de transició. Fins i tot s'hi pot veure una acordança no desitjada entre forma i funció, que no es produeix amb la consideració d'adverbis, ja que el connector parentètic és una categoria prototípicament específica per a la connexió textual. Però és igualment cert que, s'anomenin com s'anomenin, les característiques morfosintàctiques d'aquests elements continuaran existint i s'hauran de resoldre, i que el plantejament de M. J. Cuenca destaca per la coherència descriptiva i teòrica que el sustenta. Atesa la complexitat de la qüestió, aquest ressenyador no se sent del tot competent per a fer-ne un judici ferm, però sí una proposta denominativa. Si la connexió textual és una funció, potser seria més clar anomenar la categoria sense la presència del mot «connector». La proposta seria dir-ne *marcadors parentètics* o fins i tot, i més neutre, *nexes parentètics*, que exerceixen la funció prototípica de connectors textuais i la secundària de matisadors oracionals.

5. La consideració integral de l'oralitat és una assignatura pendent en molts camps de la lingüística i també en aquest, fins i tot en una obra com la ressenyada que

fa un autèntic esforç per incloure exemples extrets de discursos orals. De fet, l'estructura connectiva pròpia de la llengua oral és concebuda per molts autors com un aspecte perifèric. Citarem de nou J. Portolés, autor de prestigi ben justificat, que quan classifica els marcadors discursius crea un apartat que titula *marcadores conversacionales*, que no només és el darrer dels apartats de la llista —cal dir que l'oral també era el darrer en una classificació de 1991 signada per J.M. Castellà—, sinó que s'inicia amb l'afirmació «La conversación constituye una forma de comunicación peculiar (...)». Si un dia ens estudiés un marcià, probablement s'estranyaria que l'activitat lingüística universal, primigènia, comuna i constitutiva a tota l'espècie i la més practicada pels humans, sigui considerada un cas peculiar. Som grafocèntrics, costa molt desempallegar-se'n. Hauríem de començar a examinar la conversa com la primera font d'informació per als estudis lingüístics i la llengua escrita com un cas particular. I per conversa volem dir la quotidiana, espontània, natural, real, no el diàleg novel·lesc, ni l'obra teatral, ni el guió televisiu, ni l'entrevista formal, que s'hi assemblen però no tenen els mateixos objectius, ni la mateixa estructura, ni desenvolupen els mateixos recursos, i quan són els mateixos, no són usats de la mateixa manera ni en la mateixa mesura. En el cas concret que ens ocupa, tenim la impressió que la llengua oral és pròpiament l'univers de la connexió textual i, per descomptat, de la connexió pragmàtica. I creiem que la consideració de fenòmens com l'entonació, l'articulació tema-remà, la construcció sintàctica fragmentada de les oracions, l'organització dels torns de parla, la presència d'interjeccions i de mots crossa o omplidors, etc., podria donar llum a noves explicacions del funcionament de la connexió, potser actualment amagades sota la centralitat de l'escriptura —i no cal dir que aquests són uns deures que el ressenyador s'hauria d'imposar en primer lloc a si mateix.

6. El terme *estil cohesionat*, que l'autora manlleva als treballs aplicats de M. T. Serafini, demana algun comentari. D'una manera global, s'atribueix la característica de cohesionat a un dels estils típics de l'escriptura, el de període llarg, en oposició a l'estil segmentat, propi dels escrits d'oracions més curtes i de l'oralitat. Ens sembla estrany, l'ús del mot *cohesionat*, perquè la cohesió és una propietat general dels discursos. Seria com dir estil *sintàctic* o estil *morfològic* —tots els textos són morfològics. D'altra banda, la mateixa Serafini atribueix a l'estil cohesionat la presència de més subordinació (hi ha un error en la traducció del quadre al català —que també es troba a l'article de l'any 2000 a *Caplletra*, 29—, que li atribueix també *menys* substantius i *menys* preposicions, mentre que a l'original hi diu *més*). Hem comparat els dos exemples que es donen (pp.

128 i 129) i ens en resulten les dades següents; *estil cohesionat*: nou oracions compostes, de les quals set de subordinades, de les quals una amb la conjunció *que* i cap amb el pronom relatiu *que*; *estil segmentat*: deu oracions compostes, de les quals nou de subordinades, de les quals dues amb la conjunció *que* i una amb el pronom relatiu *que*. Per tant, en l'estil segmentat, el nombre de subordinades no ha minvat sinó que fins i tot ha augmentat lleugerament. I és lògic, perquè a més oracions, més nexes i més mecanismes cohesius en general per posar-les en relació (referència, repetició, cohesió lèxica), de manera que l'estil segmentat és, en realitat, el més cohesionat. La qüestió, a parer nostre, és, d'una banda, en l'equació errònia que equipara subordinació amb complexitat. I de l'altra, en el mot *cohesionat*. Les diferències que assenyala Serafini varen ser descrites fa anys en diversos treballs de W. Chafe sota els rètols *fragmentació* i *integració*, i nosaltres mateixos hem emprat en altres llocs termes com *segmentació* i *compactació*. Per tant, podríem parlar d'*estil segmentat* o *fragmentat* i d'*estil compactat* o *integrat*. I considerar amb tota justícia ambdós estils com a ben cohesionats, si bé amb mecanismes cohesius diferents.

Després d'aquest breu repàs dels molts encerts de l'obra i dels punts concrets que han tingut l'encert doblat de fer-nos reflexionar, només ens queda parlar del plaer, de la tranquil·litat i de la certesa. El plaer de llegir un text tan ben escrit, tan sistemàtic i tan seriós científicament. La tranquil·litat de disposar en català d'una descripció bàsica completa de la connexió, i especialment de la connexió textual, tant per a fins pedagògics com de recerca. I, finalment, la certesa que hi ha un abans i un després, que a partir d'ara tothom que tracti aquesta qüestió en la nostra llengua, encara que hagi de ser amb una opinió divergent, haurà de començar per citar aquest treball i podrà emprar-lo com a base ferma on recolzar ulteriors investigacions.

Josep M. CASTELLA LIDON
Departament d'Humanitats
Universitat Pompeu Fabra